

УДК 766.05+7.012]06:75.03(=161.2)
DOI: 10.31866/2617-7951.7.2.2024.315460

UDC 766.05+7.012]06:75.03(=161.2)

ДЖЕРЕЛА ІДЕНТИЧНОСТІ: УКРАЇНСЬКИЙ НАІВ У СУЧАСНОМУ ГРАФІЧНОМУ ТА МІЖВИДОВОМУ ДИЗАЙНІ

Наталія Удріс-Бородавко,
<https://orcid.org/0000-0003-1831-5476>
кандидат соціологічних наук,
доцент,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
Київ, Україна
udris.nata@gmail.com

SOURCES OF IDENTITY: UKRAINIAN NAIVE IN MODERN GRAPHIC AND INTERSPECIES DESIGN

Natalia Udris-Borodavko,
<https://orcid.org/0000-0003-1831-5476>
PhD in Social Sciences,
Associate Professor,
Kyiv National University
of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine
udris.nata@gmail.com

Анотація

Мета статті – на основі аналізу теоретичних досліджень наївного мистецтва України та реалізованих проектних рішень визначити закономірності, можливості і результативні прийоми звернення дизайнерів до творчості художників наїву, а також сформулювати рекомендаційні висновки щодо розвитку цього виду дизайнерської практики. **Методи дослідження.** Застосовано емпіричний метод, метод аналізу та синтезу. Опрацьовано наукові та публіцистичні джерела щодо вивчення українського наївного мистецтва як такого та звернення до нього в сучасній дизайнерській практиці. Джерельну базу склали проекти українського графічного та міжвидового дизайну, створені за останні 10 років. **Наукова новизна.** В статті вперше упорядковано та систематизовано приклади сучасного українського дизайну з українською ідентичністю, яка транслюється через звернення до творчості художників українського наїву. Проаналізовано особливості та виявлено два базових підходи – пряме цитування та створення влас-

Abstract

The aim of the article is to analyse theoretical studies of naive art in Ukraine and implemented design solutions; to study patterns, possibilities and effective methods of designers' appeal to the creative work of naive artists; to formulate recommendation conclusions on the development of this type of design practice. **Research methods.** The empirical method, the method of analysis and synthesis are applied. Scientific and journalistic materials on the study of Ukrainian naive art and its use in modern design practice are analysed. The source base is made up of Ukrainian graphic and interspecies design projects created over the past 10 years. **Scientific novelty.** For the first time, this article organises and systematises examples of modern Ukrainian design with Ukrainian identity, which is transmitted through the appeal to the Ukrainian naive artists' creativity. In this work, peculiarities are analysed and two basic approaches are identified, such as direct quoting and creation of unique visuality based on the stylisation of the

ної візуальності на основі стилізації манери митця. Продемонстровано приклад компіляції художньої манери кількох художників в одному проєкті і показано більшу ефективність такого підходу порівняно з прямим цитуванням упізнаваних образів, створених митцями. У підсумку визначено методіку і проєктні етапи роботи дизайнера над авторським продуктом з українською ідентичністю на основі переосмислення спадщини наївного мистецтва.

Висновки. За останні 10 років спадщина українського наїву не лише зайняла своє місце як повноцінна складова становлення українського мистецтва, але й стала об'єктом звернення дизайнерів, які прагнуть створювати проєкти з українською ідентичністю. В процесі дослідження з'ясовано, що з цією метою дизайнерам варто звертатися до творчості тих художників наїву, що мешкали в сільській місцевості і в своєму малярстві відтворювали традиційний спосіб життя та культури; чії зображення максимально автентичні, по-дитячому безпосередні, але при цьому декоративні, образні і надають підґрунтя для стилізації сучасними фахівцями; є публічно відомими. У випадку звернення до маловідомих художників наїву новий проєкт треба супроводжувати комунікаційною кампанією про цього художника наїву. Найактуальнішим є підхід, у якому звернення до творчості художників наїву полягає не у прямому цитуванні творів чи фрагментів, а лише у вивченні їхнього методу та створенні на основі синтезу прийомів різних художників унікального авторського зображення. Це дозволить однозначно уникнути, по-перше, суперечливих питань з авторським правом та інтелектуальною власністю, по-друге, зі схожістю на вже створені проєкти.

Ключові слова:

графічний дизайн, наївне мистецтво, ідентичність, українська культура, художники-примітивісти, дизайн одягу, просторовий дизайн.

artist's style. An example of compiling the artistic style of several masters in one project is demonstrated, and the greater effectiveness of this approach compared to direct quoting of recognisable images created by artists are pictured. As a result, the methodology and project stages of the designer's work on the author's product with a Ukrainian identity based on the rethinking of the naive art heritage are defined. **Conclusions.** Over the past 10 years, the heritage of Ukrainian naive art has not only taken its place as a full-fledged component of the Ukrainian art formation, but has also become an object of appeal for designers who want to create projects with Ukrainian identity. In the course of this study, it is found out that for this purpose designers should turn to the work of those naive artists who lived in the rural area and reproduced the traditional way of life and culture in their paintings; whose works are as authentic as possible, childishly direct, but at the same time decorative, figurative and which provide a basis for stylisation by modern specialists; are publicly known. When addressing little-known naive artists, new project must be accompanied by a communication campaign about a certain naive artist. The most relevant approach is to refer to the naive artists' creativity not by direct quoting their works or fragments, but only by studying their methods and creating a unique authorial image based on the synthesis of different artists' techniques. This will definitely avoid, firstly, controversial issues with copyright and intellectual property, and secondly, with similarity to already created projects.

Keywords:

graphic design, naive art, identity, Ukrainian culture, primitive artists, fashion design, spatial design.

Вступ 1

Протягом останніх років українські дизайнери активізувалися у пошуках культурних артефактів, зокрема візуальних форм, що містять унікальність, притаманну українській культурі. Одним з таких джерел є наївне мистецтво, зацікавленість яким зростає впродовж 15-20 років завдяки ініціативним групам дослідників, які вивчають, систематизують та, головне, оприлюд-

нують на широкий загал і доводять його цінність у загальному розвитку українського мистецтва.

Звернення дизайнерів до наївного мистецтва відбувається здебільшого спонтанно, нерідко під впливом культурологічних заходів, які привертають увагу до цього зрізу творчості. При цьому кожен дизайнер демонструє свій підхід, що призводить до унікальних проектних рішень. Порівняння отриманих результатів надає можливість побачити цілісну картину напрацювань, виокремити вдалі рішення та сформулювати начерки методології роботи зі спадщиною українського наїву.

Мета дослідження **2**

На основі аналізу теоретичних досліджень наївного мистецтва України та реалізованих проектних рішень визначити закономірності, можливості і результативні прийоми звернення дизайнерів до творчості художників наїву, а також сформулювати рекомендаційні висновки щодо розвитку цього виду дизайнерської практики.

Методологія та аналіз джерельної бази **3**

Дослідницьке підґрунтя обраної теми статті можна узагальнити поділом на дві групи – вивчення наївного мистецтва як такого та аналіз звернення до нього у дизайнерській практиці.

Наївне мистецтво є феноменом складним для наукового осмислення, оскільки його твори унікальні і важко піддаються систематизації та упорядкуванню в класифікаціях. Зрозуміло, що саме ця унікальність та вихід за всі можливі межі, навіть які сформульовані в рамках подібних мистецьких практик, створюють підґрунтя захоплення художниками-авторами. Але саме тому вивчення наївного мистецтва залишається полем наукових дискусій з величезним відсотком невизначеності.

Одним з вичерпних наукових джерел, що розкриває цю тему, є збірка матеріалів онлайн-конференції в рамках Фестивалю наївного мистецтва, в якій ґрунтовні мистецтвознавчі дослідження українського наїву упорядковано в шести підрозділах (Ложкіна, 2020b). Тема розкривається з різних аспектів, один з яких – це понятійний апарат і дискусії навколо нього. А. Ложкіна (2020a) робить досить детальний огляд еволюції термінології, що позначає мистецтво непрофесіоналів. Вона оглядає динаміку міжнародного вивчення та переходу у використанні дефініцій «примітив», «наїв», «ар-брют», «мистецтво аутсайдерів» (outsider art), сучасне народне мистецтво (contemporary folk art), «мистецтво самоуків» (self-taught art). Науковиця зазначає відмінність ситуації в Україні – в умовах «спонтанного наздоганяння західного модернізму в інтелігентських колах набув популярності термін «наївне мистецтво», при цьому в умовах тоталітарної влади наївне мистецтво не уникнуло політичної заангажованості» (с. 14). Також піддається сумніву поширений термін «народне мистецтво». Глибокий та багатогранний

огляд понять з виведенням словникових визначень проводить і М. Селівачов (2020, с. 35–38), хоча й залишає питання відкритим. Висновок вченого полягає в тому, що «всі відомі мистецтвознавчі поняття та найменування прагнуть зупинити на мить течію того плинного, постійно змінюваного часу» (с. 40). Отже, базовою проблематикою є використання термінів та обґрунтування цього в конкретних дослідницьких матеріалах.

Певна невизначеність існує і в наданні чітких критеріїв, що є наївним мистецтвом, а що ні. Дж. Кан (2014) у своїй публікації зазначає, що «усі ці терміни пов'язані або протиставляються історичним цінностям у мистецтві, що сягають корінням традицій Ренесансу і походять із класичного мистецтва з його підкресленим натуралізмом, незмінно геометричними перспективами і використанням півтіней для створення ілюзії тривимірності. Коли наївне мистецтво почало розглядати з позицій модернізму та постмодернізму, ці категорії стали ще розмитішими».

Попри дискусійність термінологічного апарату та, власне, визначення того, що є наївне мистецтво як таке, спільність розуміння його філософії дозволяють реалізовувати колективні проекти. Важливим джерелом візуальної інформації та аналітичних думок і спостережень від мистецтвознавців та професійних художників є сайт «Український наїв ХХ ст.» (<https://ukrainian-naive.com/>). Він містить короткі біографічні дані про художників наїву, а також збережені твори. Дослідницькі матеріали, представлені на цій платформі, розкривають авторське бачення на цей феномен історії українського мистецтва.

Численна увага мистецтвознавців присвячена темі взаємин між наївним мистецтвом та українським авангардом 1920–1930 рр. Це важливий період з погляду на формування досвіду співпраці професійних художників і дизайнерів з примітивістами. Ця тема досліджена глибоко в роботах Т. Кара-Васильєвої (2012), Д. Горбачова (2020). На думку Т. Філевської (2020), авангардисти у своїй практиці апелювали до архаїчного та автентичного народного мистецтва, оскільки вбачали в ньому «джерело вільної творчості, не затиснутої в лещата формальних обмежень та традицій класичного академічного живопису. Так візуальна культура наповнюється вільною композицією, динамікою неправильних форм, навмисно деформованими образами, імітацією дитячої невмілої руки, відкритими кольорами тощо» (с. 89).

У продовження розвитку ідеї близькості між авангардистами та народними художниками початку ХХ ст., Д. Горбачов (2020) звертає увагу на те, що вони абсолютно органічно сприйняли ідеї авангардистів-новаторів щодо геометризму та безсюжетності. Адже, на думку Д. Горбачова, основні риси авангарду – безсюжетність, геометризм та ритміка (яка в своїй незвичності, по суті, стає сюжетикою) (с. 81), фундаментально перегукуються

з орнаментикою традиційного народного мистецтва. В цьому полягає відмінність народних майстрів від містян, які тривалий час критично ставилися до абстракціонізму та безпредметного мистецтва. Д. Горбачов (2020) використовує такий термін, як «народний футуризм», що на перший погляд сприймається як оксюморон (традиція vs новація), але якщо звернутися до філософії візуальності, то українське народне мистецтво, принаймні певних регіонів, у своїй основі має багато спільних підходів із художникам-абстракціоністами та художниками-авангардистами.

Роботи народних футуристів Ганни Собачко-Шостак, Параски Власенко, Єсмена Пшеченка та Василя Довгошиї зібрано в альбомі з творами колекції Національного музею українського народного декоративного мистецтва (Шестакова, 2021), де також представлена біографічна інформація про художників, вкрай обмежена через малозбереженість даних про них взагалі.

Наприкінці зауважимо, що останнім часом вийшло досить багато книг-альбомів, присвячених українським художникам-примітивістам: Ганні Шабатурі (Палагнюк, 2004), Панасу Ярмоленко (Щупак та ін., 2006), Ярині та Софії Гоменюк (Кочережко, 2013), Івану Приходьку (Авраменко, 2021), Никифору (Мудрак, 2023), Марії Примаченко (Найден, 2023), а також збірним виданням про наїв України (Лихач & Гончар, 2017; *Звір війни*, 2023). Ці видання мають вступні статті переважно описово-оповідного характеру або сукупність аналітичних дослідницьких матеріалів українських мистецтвознавців Г. Скляренко, М. Селівачова, І. Диченка, Л. Лисенко, В. Данилейка, Д. Горбачова та багатьох інших.

Важливою з погляду методології звернення сучасних професійних митців до народного фольклору, в тому числі і художників наїву, є ґрунтовна публікація М. Юр (2013). Хоча вона стосується діяльності художників, тобто є лише дотичною до дизайнерської практики, в ній можна віднайти методи і прийоми, цілком прийнятні для дизайну.

Щодо аналітики звернення саме дизайнерів до спадщини українських художників наїву, на жаль, нами не виявлено глибоких публікацій з широким порівняльним оглядом та висновками рекомендаційного характеру. Мінімально тема розкрита в статті О. Колісник та М. Коваленко (Kolishnyk & Kovalenko, 2021), хоча їхня стаття присвячено передусім феномену наївного мистецтва. Сьогодні ця тема розкрита короткими новинними статтями на сайтах культурної та суспільної тематики.

Джерельна база для розкриття теми статті складається з проєктів переважно графічного дизайну, але присутні також і приклади дизайну середовища та одягу, в яких зв'язок з темою наївного мистецтва проявлений максимально наближено до візуальних комунікацій – розписи інтер'єрів, декор одягу стилізованими зображеннями. В назві статті вони позначені як «міжвидовий дизайн».

Результати дослідження **4**

Передусім зазначимо, що в цій статті ми використовувати- мемо терміни «наївне мистецтво» та «примітивне мистецтво» в контексті творчості художників, що не мали професійної освіти та, відповідно, «художник наїву», «художник-примітивіст».

«Дуже часто визначну роль у долі митців-маргіналів – чи авторок наїву, чи радикальних аутсайдерів відіграють інші художники. Ці практики мають палкий відгук у творчих людей. Ірраціональна сила компульсивного потягу до образотворення підкорює, змушуючи знову й знову замислюватися про екзистенційні джерела нашої пристрасної до мистецтва» (Ложкіна, 2020а, с. 27). Не винятком є і сучасні дизайнери в Україні, які у пошуках рішень візуальності на основі української ідентичності звертаються до яскравої спадщини українських митців наїву, які були близькі до традиційної культури та створювали свій особливий контент в умовах рідного їм осередку, переважно сільського. Таких яскравих персон, насправді, не так багато і більшість сучасних проєктів ґрунтується на переосмисленні творів Марії Приймаченко, Параски Власенко, Євмена Пшеченка, Василя Довгошиї, Ганни Собачко-Шостак. Рідше звертаються до творчості Катерини Білокур і більш сучасних Поліни Райко та Івана Приходька.

Варто сказати, що долі цих персоналій нелегкі і непрості, та фактично не вкладаються у регламентовані звичні моделі поведінки, світогляду та способів життя. Іншими словами, ці персони дійсно можуть трактуватися як аутсайдери, тобто такі, що є віддаленими від суспільства, дещо маргіналізованими, «дивними» та не сприймаються більшістю населення повністю як «свої», викликають сумніви у розумінні доцільності тих чи інших поведінкових проявів. Це може викликати питання, чи справді творчість таких «митців-аутсайдерів» містить ту ідентичність, яка має поділятися більшістю членів суспільства? Що надає підстави трактувати твори вказаних митців як уособлення української ідентичності, культури і духу? Вважаємо це глибокими запитаннями, які потребують часу та обґрунтувань. Часткову відповідь знаходимо в публікації Дж. Кан (2014), яка звертає увагу, що представники наївного мистецтва найчастіше відтворюють атрибуції своїх життєвих подій та найближчого оточення: «Типові теми – портрети членів родини, друзів, сусідів, зображення ферм або іншої приватної власності та побутові заняття. Крім того, багато хто з представників наївного мистецтва зображає популярні легенди, визначні історичні події, історії з народних пісень і казок, деякі композиції, перемальовані з відомих полотен, які вони побачили в книжках або на репродукціях». Оскільки такі роботи відтворюють культуру «домівки» (в широкому сенсі цього слова) більшості локальних глядачів, вони справді стають своєрідними ідентифікаторами соціокультурного простору.

Дж. Кан (2014) звертає увагу на важливий факт унікальності розвитку української культури, який полягає в тому, що на відміну від Західної Європи та Північної Америки, наївне мистецтво України набагато ближче саме до народного, а народне «в різноманітних його проявах набуло особливого значення в Україні як вираження спільної культурної історії з глибоким корінням». Твори примітивістів сповнені символами, що справді складають семантичний килим української ідентичності: природного та штучного (створеного людиною) середовища її формування, побутових сюжетів. При цьому емоційний настрій творів у переважній більшості описовий, спокійний, позитивний, гуманний, з відчуттям мирного багатого краю, сповненого радістю від простих повсякденних справ без згадок про складну історію, голод, постійне відстоювання своєї ідентичності у війнах.

Отже, підсумуємо, що з метою створення проектів з українською ідентичністю дизайнери звертаються до творчості певної групи художників наїву, а саме тих, що мешкали в сільській місцевості, були наближені до народного способу життя та культури, і, відповідно, відтворювали в роботах ці особливості.

Зазначені вище персони художників наїву та їхня творчість приваблюють сучасних митців та дизайнерів з кількох причин. *По-перше*, їхня творчість несе інакшість погляду на стилізацію та візуалізацію думок, відмінну від майстрів народних ремесел, які працюють у традиційних канонах видів художньої творчості й декоративно-прикладного мистецтва. *По-друге*, окрім цієї унікальності, їхні образи дуже суб'єктивні. А. Сумароков (2020) вважає, що однією з типових характеристик художників самоуків (наївних художників) є тотальна саморефлексія і терапії (с. 196). Об'єктивізація складного внутрішнього світу, який корелюється з їхнім соціальним аскетизмом та дистанційованістю, приваблює дизайнерів, креативність яких резонує з цим потоком несвідомого. *По-третє*, художня манера цих митців і семантика творів позачасові. Вони наближені до поняття народного мистецтва. При цьому, вільні від повторюваної традиції народних ремесел та від належності до «радянського народного мистецтва» з відповідною семантикою, за часів якого здебільшого створювалися. Принаймні до наших часів дійшла саме така спадщина (за винятком невеликої частини робіт).

Якщо, згідно з думкою дослідників, у сучасному світі мистецьких практик фактор професіоналізму стає все менш важливим чинником розвитку мистецтва (Ложкіна, 2020а), то дизайн цього не терпить. Проектна діяльність базується на раціональності, аналітиці та наукових знаннях. А от імітація або переосмислення образів несвідомого від народних художників, наївістів та примітивістів, митців-аматорів – це

одна з ліній сучасного дизайну, в якому відбивається національна ідентичність.

Попри потребу у нових візуальних рішеннях та ідеях, дизайнери працюють з орієнтацією на цільові групи та семантикою, знайомою і зрозумілою більшості. Можливо саме тому серед проєктного доробку, який ґрунтується на творчості художників народного футуризму та наїву, найпоширенішим є звернення до Марії Примаченко, адже вона вже є відомою та впізнаваною багатьма українськими глядачами-адресатами. Крім того, серед спадщини художників наїву дизайнерів приваблюють твори, в яких наявна образність, стилізація, абстрагованість зображення від реальності, узагальнення композицій на рівні знаку, який легко списується в концепції сучасних трендів графічного дизайну. Наприклад, та ж сама Марія Примаченко, на думку мистця А. Савадова (2014), «дуже пластична, і в цьому сенсі надзвичайно сучасна». Можливо, саме тому ми бачимо її в багатьох проєктах з прямим цитуванням або інтерпретаціями. І тому стилістика і сюжети, наприклад, Никифора чи Катерини Білокур важчі для переосмислень саме в дизайні і менш популярні серед дизайнерів.

За останнє десятиріччя накопичилося досить багато прикладів звернення дизайнерів до візуальних продуктів Марії Примаченко. У 2016 р. компанією Art Nation було створено бренд *Prima Maria*. Візуальна основа бренду – роботи відомої народної художниці Марії Примаченко, прямі цитування її персонажів, За словами менеджерів, *Prima Maria* «транслює фундаментальні цінності: життєву силу, мир, добро, самовираження» (*Prima Maria*, б.д.). Неповторні вигадані тварини, квіти й рослини вельми креативні та казково-святкові, а насиченість і контрастність колірних сполучень сприяє емоційно розкутому настрою при перегляді. В різних композиційних варіаціях із додаванням невеликих сучасних графічних елементів дизайн під брендом *Prima Maria* застосовано для паковань солодощів, продукції косметичної лінії *GW* (серветки, шампуні, креми і т.п.), етикеток лінійки вин *Inkerman*, блокнотів, різної сувенірної продукції, аксесуарів, взуття і навіть декорування цілих кварталів громадського простору (рис. 1).

Ще один приклад майже прямого цитування творів М. Примаченко, але з лінійною обробкою зображень і використанням колажування окремих фрагментів – графічний декор у капсульній колекції «91Lab x Prymachenko» бренду *91Lab*. Особливий інтерес викликають джемperi та худі, в яких скомпільовано фрагменти творів мисткині в лінійній інтерпретації з автентичними написами, зробленими на зворотах картин. Ці графічні композиції перетворюють одяг на семантичні структури, які містять не лише візуальні аналогії, але й надають можливість пізнати змістовне наповнення світогляду художниці (рис. 2).

Рис. 1. Продукція під брендом Prima Maria. 2016 (Prima Maria, б.д.).
Fig. 1. Products under the Prima Maria brand. 2016 (Prima Maria, n.d.).

Рис. 2. Моделі капсульної колекції «91Lab x Prymachenko». 2022 (91lab x Prymachenko, б.д.; Іващук, 2024).

Fig. 2. Models of the capsule collection «91Lab x Prymachenko». 2022 (91lab x Prymachenko, n.d.; Ivashchuk, 2024).

Іншим вектором проектування є створення власного контенту на основі виявлення головних прийомів творчості митців та застосування їх у проєкті. Яскравим прикладом є серія пакувань насіння «Байдики» від компанії «Чумак». Авторська інтерпретація дизайнером художньої манери художниці презентує шість чоловічих типажів, унікальні образи та риси обличчя яких, а також колорит, одразу апелюють до стилістики М. Примаченко (рис. 3). Водночас жоден з них не є прямим запозиченням (художниця людей взагалі майже не малювала, хоча морди її тварин мають прототипи людських облич). Дизайнерами бренду створено також сайт-гру для легкої розваги споживачів як додатковий супровід основної продукції (Удріс-Бородавко, 2023).

Рис. 3. Пакування для насіння соняшника «Байдики». 2016 (Байдики, б.д.).

Fig. 3. Packaging for sunflower seeds «Baidyky». 2016 (Baidyky, n.d.).

Аналогічним прикладом є оновлена серія пакувань сиру «Канів 1971» – яскрава та унікальна серед багатьох однотипних рішень. Автори позиціонують стилістику лише як звернення до творів Марії, проте ми вбачаємо в ній симбіоз Примаченко та Ганни Собачко-Шостак. Зображення рослин набули власної симетрії та разом з птахами згруповані в композиції за принципом калейдоскопа. Гармонії додаткових кольорів створюють і позитивний настрій, і однозначну відсилку до народних розписів (рис. 4).

Рис. 4. Пакування сиру «Канів». 2022 (Переосмислення, б.д.).

Fig. 4. Packaging of cheese «Kaniv». 2022 (Pereosmyslennia, n.d.).

Найсвіжішим проектом на тему творчості Примаченко є дизайн вітрин київського ЦУМу. У семи вітринах розгорнуто інсталяції, які можна вважати синтезом трьох видів дизайну. Фантастичні звірі набули об'єму та вибіркової фактурності матеріалів, рослинні мотиви перетворені на орнаментальні стрічки і об'ємний декор вітринної капсули, в сюжетику картин уведено манекени з сучасним одягом та взуттям відомих брендів (рис. 5). Загалом динамічні та багатопланові композиції вітрин демонструють вельми сучасний погляд на можливості симбіозу наївного народного мистецтва та дизайну.

Після Каховської трагедії 6 червня 2023 р., коли в числі величезних втрат опинився і будинок-музей художниці-примітивістки Поліни Райко, її ім'я стало більш відомим серед широкого загалу. Трагічні події, символізм та поширеність імені і творчості Поліни Райко мотивували й дизайнерів до різних експериментів. Варто наголосити, що художниця була відома дизайнерам і раніше, але в межах локальних мистецьких і проектних практик. Зокрема, у 2020 р. графічні векторні стилізації її персонажів стилісткою Наталею Риженко від БФ імені Поліни Райко були винесені в принти і розписи на одязі у креативній колекції «Примари Райко – одяг з провінції у стилі наїв» (рис. 6). У 2021 р. проводився воркшоп для молодих митців «Zurich–2021» з наступним виданням комікс-журналу та виставкою за підтримки Європейського Союзу і Goethe-Institut за програмою House of Europe (У Херсоні представили, 2021; Історію художниці, 2021). Ідея полягала в екскурсіях місцями проживання П. Райко та у створенні серії коміксів на тему її життя і творчості (рис. 7). Також знаковим вважаємо проект оформлення тематичної крамниці мережі «Сільпо» в Херсоні, який відкрився у 2020 р. Автори позиціонували його як дизайн у стилі ар-брют. Візуальне рішення

ня розроблялося за участі представників Благодійного фонду імені Поліни Райко. Важливо, що в оформленні, виконаному художниками на стінах ручними розписами, не використані безпосередньо її роботи чи фрагменти творів. Натомість упізнаваними є колорит і стилістика її робіт (рис. 8). «Дизайн магазину увібрав у себе кольори степу і контрастні тіні південного сонця. Артоб'єкти велетенських птахів і риб символізують надію і любов, які є в душі кожної людини. Інсталяції у вітринах ніби народжені в обіймах напівсну в спекотну ніч: вони складають свій власний всесвіт дивовижних рослин і тварин» (Супермаркет «Сільпо», 2020). На жаль, у 2022 р. під час російської окупації дизайн був знищений. Втім, проект залишається в скарбниці прикладів інтерпретацій творчості української примітивістки.

Рис. 5. Вітрини ЦУМ. 2024 (Марія Примаченко, 2024; світлини авторки статті).

Fig. 5. TSUM shop windows. 2024 (Mariia Prymachenko, 2024; photos by the author of the article).

Рис. 6. Моделі капсульної колекції «Примари Райко». 2020 (Примари, б.д.; авторський колаж).

Fig. 6. Models of the capsule collection "Raiko's Phantoms". 2020 (Prymary, n.d.; the author's collage).

Рис. 7. Рекламна продукція проекту «Zurich–2021» (Zurich 2021: про, 2021).

Fig. 7. Promotional materials of the «Zurich–2021» project (Zurich 2021: pro, 2021).

Рис. 8. Настінні розписи інтер'єру крамниці «Сільпо» в м. Херсоні. 2020 («Сільпо» у Херсоні, 2021; авторський колаж).

Fig. 8. Wall paintings of the interior of the Silpo store in Kherson. 2020 ("Silpo" u Khersoni, 2020; the author's collage).

Після повномасштабного втогнення до творчості примітивістки звернувся Львівський бренд «Гроно» в серії предметного декору (свічники та скатертини), в яких фрагменти її розписів цитуються та набувають об'ємів. Бренд прикрас «Accentuate» запропонував сережки, в яких відтворені янголи та інші деталі малюнків (Луценко, 2023), (рис. 9).

Після трагедії ім'я і творчість Поліни Райко ще більше надихає численних дизайнерів і медійників на поширення її унікальності як

джерела української ідентичності. Під час тематичних практикумів продукуються нові ідеї проєктів інтер'єрного дизайну та доповненої реальності. Зокрема Роксоланою Дудкою реалізовано віртуальну скульптуру «Леопард Поліни Райко», створену на перетині мистецтва і сучасних технологій. За допомогою мобільних пристроїв її можна побачити в об'ємі, оселити в інтер'єрі або відкритому просторі (Самко, 2024). Звернення до феномену мисткині наїву та факту руйнації її спадщини звучить і в анотації айдентики України на Франкфуртському ярмарку 2023. Графічна дизайнерка А. Соломадіна в розкритті теми стенду «Крихкість існування» надихалася ідеєю квітів, якими насичені зображення Поліни, а також трансформацій, які переживає наша країна. «Образ квітки-трансформера демонструє міць та потужність, здатність перетворитися з новою силою та захищати країну» (Яковленко, 2023). І хоча візуальної схожості в проєкті непомітно, важливим є факт заявленого зв'язку між сучасним графічним дизайном та українським примітивом.

Рис. 9. Продукція ювелірного бренду «Accentuate» та декору для дому бренду Grono. 2022-2023 (Romanenko, б.д.; Гроно, б.д.).

Fig. 9. Products of the jewelry brand Accentuate and home decor brand Grono. 2022-2023 (Romanenko, n.d.; Grono, n.d.).

Зазначимо, що картини інших художників-самоуків, зокрема Катерини Білокур (*Лінія Art*, 2015) та Івана Приходька, відтворюються в дизайні сувенірів та хусток. Бренд OLIZ спеціалізується на лініях одягу, в якому для принтів використовуються фрагменти або повні картини художниць Катерини Білокур, Ганни Собачко-Шостак та інших, але професійних (наприклад, Людмили Лободи, Любові Панченко). Робота дизайнера полягає, по суті, в адаптації творів та підготовці файлів відповідно до умов друку на тканині (рис. 10).

Проведений огляд реалізованих проєктів надає підстави зробити наступні висновки:

1. Звернення дизайнерів до творчості художників наїву використовується передусім в ілюстративній складовій проєкту графічного дизайну, декорі стін та одягу.

2. Можна виділити 2 підходи: цитування картин або їх фрагментів та створення авторського контенту на основі стилізації. Стилiзацiї в даному випадку в значеннi набуття особливостей художньої манери мистця і його прийомів створення образів.

Рис. 10. Колекція «Іван Приходько. Легенда українського наїву» бренд OLIZ. 2023 (Хустки, б.д.).

Fig. 10. Collection «Ivan Prykhodko. The Legend of Ukrainian Naive» brand OLIZ. 2023 (Khustky, n.d.).

Ще одне важливе спостереження проаналізованого досвіду в дизайні – звернення дизайнерів до творчості наїву застосовується для міні-проектів – лімітовані серії продуктів, капсульні колекції. З одного боку, це виправдано тим, що в такому дизайні домінує конкретна відсилка та цитування художників і колекції присвячені саме їхній творчості. З іншого боку, це обмежує кількість контактів даного дизайну з потенційною цільовою групою і унеможливує скористатися подібною продукцією після завершення виробленої партії. Наприклад, насіння Байдики вже не знайдеш у крамницях і лише вузьке коло фахівців може пам'ятати, що такий проект мав місце. Втім, подібна стилістика є цікавою і могла б охоплювати більшу кількість адресатів, поширюючи українську ідентичність продукцією графічного та міжвидового дизайну.

У зв'язку з цим вважаємо, що більш доцільною є робота дизайнерів та ілюстраторів над авторським зображенням – це надає можливість створити унікальні дизайн-об'єкти, які б не повторювали один одного, але при цьому несли ідентичність як конкретного автора, так і української культури в цілому. При цьому важливою є методологія створення подібних робіт «у стилі». Першим етапом є аналітика творчої манери та створених картин художника. Загальні риси творів наїву виділені таким чином, що «у портреті фігури здебільшого чітко окреслені і показані тільки спереду або в профіль, досить грубо відтворені, з недосконалими пропорціями. Через нестачу «належної» перспективи пейзажі й сільські краєвиди можуть видаватись негармонійними. Кольори зазвичай неприродно яскраві, відчувається надмір деталей, декоративності» (Кан, 2014). Це підґрунтя містить вектори для винайдення унікальності конкретного художника, мотиви, що найчастіше зустрічаються, комбінації кольорів, форму рослинних елементів, наявність чи відсутність мазків для деталізації, підписів, та багато інших складових, які виявляються в результаті ретельної аналітики.

Підхід на основі аналізу творчої манери кількох художників, виявлення найяскравіших аспектів стилю, переосмислення

конкретних фрагментів з наступним синтезом в одній розробці застосовано у проєкті-стартапі ілюстрованої книги «Українські казки». Повністю проєкт представлено у пояснювальній записці кваліфікаційної роботи А. Дворянець. Для аналітики обрано двох наїтивістів – Марію Примаченко та Івана Приходька. Якщо творчість першої добре відома, то Івана Приходька, нашого сучасника, знає менша кількість українців. В його художньому підході можна знайти аналогії з манерою Марії Примаченко, при цьому його твори мають унікальні відмінності.

В основу створення ілюстрацій закладені особливості, сформульовані після аналітики творів майстрів та сучасних трендів у ілюструванні:

а) образи людей створені за принципом плаского спрощення, «дитячого малюнку», у традиційних для наївного мистецтва ракурсах (анфас, профіль або тіло анфас, а голова у профіль);

б) мінімальне наповнення зображення деталями, лише з метою акцентування можливої наявності візерунка, в значно меншій кількості, ніж в оригіналах картин. З метою підкреслення міфічності контенту, в якій головною є спорідненість світу людей та світу фауни, мотиви декору застосовано в однаковій кількості до персонажів-людей, персонажів-тварин та рослинних елементів. Графема цих елементів повторюються на персонажах різних казок для утворення візуальної цілісності книги;

в) яскраво виражена форма стилізованих елементів для передачі характеру персонажів та сюжету: гострі форми застосовано до негативних персонажів, а округлі – для позитивних;

г) підвищена акцентуація в зображеннях персонажів очей, які мають збільшені розміри, умовну схематику та виразні виїзори та знизу овалу ока;

д) яскравий колорит, що базується на гармонійному застосуванні додаткових кольорів. При цьому передбачена символіка та колірні аналогії: холодні для певної містичності або другорядності зображення, зв'язку з природою, теплі – для харизми та домінантності персонажів.

У створенні ілюстрацій застосовано авторське графічне переосмислення певних фрагментів творів (рис. 11). Такими є деякі фігури людей, квіти, птахи. Це виконано в традиціях постмодернізму, коли художники звертаються до відомих сюжетів, цитують їх з метою розкриття своїх ідей. Наприкінці книги передбачено аотацію про те, що ілюстрації натхненні творами художників українського наїву.

На відміну від робіт примітивістів, які зазвичай прагнули розмістити всі зображення цілком у художній площині, в книзі українських казок застосовано переважно фрагментарний підхід до загальної композиції: персонажі виходять за формат, квіти, листя та стеблини з'являються з різних боків і продовжують

своє ілюзорне існування за межами видимості. Це створює ефект вихоплення сторінками книги якоїсь частини міфічного світу, який існує поряд з читачем, наче коли ліхтар висвітлює лише ділянку всієї реальності навколо. Також такий прийом додає емоційності, наприклад, хвіст як елемент персонажа Пана Коцького функціонально поєднує розвороти, а емоційно характеризує персонажа, що ніби грається з глядачем у хованки і боїться повністю показати свою справжню натуру.

Рис. 11. Прототипи українського наїву та ілюстрації А. Дворянець.

11а. М. Примаченко. Фрагмент твору «Звір любуєця квітами». 1988.

11б. М. Примаченко. Фрагмент твору «Лисиця і півник». 1980-ті.

11в-г. М. Примаченко. Фрагменти твору «Курка не прийняла інкубаційних курчат». 1980.

11д. М. Примаченко. Фрагмент твору. «Маки». 1965.

11е. М. Примаченко. Фрагмент твору «Квіти в горщику». 1988.

11ж. М. Приходько. Фрагмент твору «Дивачок». 2018.

11з. М. Приходько. Фрагмент твору «Мамай». 2006.

Fig. 11. Prototypes of the Ukrainian naive and A. Dvoryanets illustrations.

11а. Prymachenko M. Fragment of the work «The Beast Loves Flowers» 1988.

11б. М. Prymachenko. Fragment of the work «Fox and Cockerel» by 1980s.

11в-г. М. Prymachenko. Fragments of the work «The Chicken Did Not Accept the Hatching Chicks». 1980.

11д. М. Prymachenko. Fragment of the work. «Poppies». 1965.

11е. М. Prymachenko. Fragment of the work «Flowers in a Pot». 1988.

11ж. І. Prykhodko. Fragment of the work «Divachok». 2018.

11з. І. Prykhodko. Fragment of the work «Mamay». 2006.

Загалом проєкт виглядає актуальним і сучасним, оскільки звернення до мотивів наїву є лише джерелом натхнення загальної стилістики (рис. 12, 13). Вважаємо такий підхід перспективним для тих дизайнерів візуальних комунікацій, які прагнуть створювати проєкти з українською ідентичністю.

Рис. 12. А. Дворянець. Розвороти книги українських казок.
Керівники проекту Н. Удріс-Бородавко, В. Приставка.

Fig. 12. A. Dvorianets. Turnovers of the book of Ukrainian fairy tales.
Project leaders N. Udris-Borodavko, V. Prystavka.

Рис. 13. А. Дворянець. Розвороти книги українських казок.
Керівники проекту Н. Удріс-Бородавко, В. Приставка.

Fig. 13. A. Dvorianets. Turnovers of the book of Ukrainian fairy tales.
Project leaders N. Udris-Borodavko, V. Prystavka.

**Наукова
новизна та
практична
значимість
дослідження**

5 В статті вперше упорядковано та систематизовано приклади сучасного українського дизайну з українською ідентичністю, яка транслюється через звернення до творчості художників українського наїву. Проаналізовано особливості та виявлено два базових підходи – пряме цитування та створення власної візуальності на основі стилізації манери митця. Продемонстровано приклад компіляції художньої манери кількох художників в одному проекті і показано більшу ефективність такого підходу порівняно з прямим цитуванням упізнаних образів, створених митцями. У підсумку визначено методику і проектні етапи роботи дизайнера над авторським продуктом з українською ідентичністю на основі переосмислення спадщини наївного мистецтва.

Висновки

6 Впродовж останніх 15-20 років наочно зросла увага дослідників та широкого загалу українських глядачів до спадщини наївного мистецтва. Завдяки низці виставкових проектів, дослідницьких експедицій та публікації якісних ілюстрованих альбомів, що супроводжувалося рекламою та публічним поширенням, український наїв зайняв стале місце в історії української культури як самостійний феномен, цінний своєю ідентичністю.

З метою створення проектів з українською ідентичністю дизайнерам варто звертатися до творчості тих художників наїву, що:

- по-перше, мешкали в сільській місцевості, тобто в своєму малярстві відтворювали традиційний спосіб життя та культури,
- по-друге, чії образи максимально автентичні, по-дитячому безпосередні, але при цьому декоративні, образні і надають підґрунтя для стилізації сучасними фахівцями
- по-третє, є публічно відомими. Цей аспект пов'язаний з апеляцією проекту візуальних комунікацій до цільової групи, яка мусить сприйняти повідомлення і зрозуміти контекст. Це не означає, що всім треба звертатися до феномену Марії Примаченко, оскільки такий прийом вже втрачає свою новизну і може викликати зворотній ефект неприйняття проекту. Це означає, що дизайнерам треба досліджувати і не обмежуватися тим, що лежить на поверхні. В результаті мистецтвознавчих досліджень пласт художників українського наїву істотно збільшився, до їх збереженої творчості є доступ через книги і електронні бази. У тому ж випадку, коли увагу дизайнера привернула творчість маловідомого митця, він може разом з брендом-замовником спланувати комунікативний супровід виходу нового проекту і зробити персону художника наїву більш відомою широкому загалу. Тим самим дизайнер реалізує один з аспектів своєї професійної соціальної відповідальності – поширення інформації про недосліджені аспекти укра-

їнської культури та зміцнення соціокультурної ідентичності в українському суспільстві.

Вважаємо важливим для дизайнерів усвідомлення необхідності створювати щось унікальне та неповторне. Це актуалізує підхід, у якому звернення до творчості художників наїву полягає лише у вивченні їхнього методу та створенні на основі синтезу різних прийомів, навіть прийомів різних художників, унікального авторського зображення. Це дозволить однозначно уникнути, по-перше, суперечливих питань з авторським правом та інтелектуальною власністю, по-друге, зі схожістю на щось, що вже було запропоновано іншими.

Методику проектування із стилізацією в парадигмі художнього наїву пропонуємо в таких етапах:

1. Формування концепції майбутнього проекту, його семантичної та образотворчої складової відповідно до загальної мети розробки.

2. Вивчення творчої спадщини мистецтва наїву з метою вибору 1-3 художників та/або їхніх творів.

3. Аналіз візуальних особливостей манери обраних митців або конкретних творів:

- a. принципи стилізації людей (пропорції фігури, переважні ракурси, характерність подачі); рослин (наближеність до реального вигляду чи фантазійність), тварин (ступінь антропоморфності і засоби, якими це досягається, ракурси);
- b. симетрія / асиметрії як загальної композицій, так і окремих графічних блоків (наприклад, розгорнутих багатокomпонентних рослин);
- c. ступінь деталізації зображення;
- d. наявність / відсутність декоративної текстуризації (заповнення площин дрібними візерунками), визначення форми основних графічних модулів, з яких утворюється текстура;
- e. колорит (колірні схеми, які найчастіше застосовує митець, або які притаманні конкретним творам), пропорційність домінантних та додаткових кольорів.

4. Повернення до загальної концепції проекту і корегування, за потребою, суті ілюстративної складової дизайн-проекту.

5. Ескізування власного зображення на основі стилізації та компіляції визначених раніше прийомів обраних художників та їхніх творів.

Застосування зазначених етапів проектування дозволяє дизайнерам розробити новий візуальний продукт, який є унікальним, має власну цінність і водночас відтворює українську ідентичність і поширює її в просторі візуальної культури сучасної України та світу.

Список бібліографічних посилань

- Авраменко, О. (2021). *Приходько*. Горобець.
- Байдики. (б.д.). *Головна* [Зображення]. Взято 15 вересня 2024 з <http://baidyky.com>
- Горбачов, Д. (2020). Народний футуризм. Спогади дослідника. В А. Ложкіна (Ред.), *Космос всередині. Наїв і мистецтво аутсайдерів в Україні та світі: дефініції, історичний контекст, дослідницькі кейси* [Матеріали конференції] (с. 79–86). Артбук.
- Гроно [@grono.shop]. (б.д.). *Дописи* [Зображення]. Instagram. Взято 15 вересня 2024 з <https://www.instagram.com/grono.shop/?hl=uk>
- Звір війни. Наївне мистецтво з України* [Каталог виставки]. (2023). Родовід.
- Іващук, М. (2024, 1 жовтня). *Бренд 91 Lab випустив благодійну колекцію за мотивами картин Марії Примаченко* [Зображення]. БЖ. <https://bzh.life/ua/mesta-i-veshi/brend-91-lab-vipustiv-blagodijnu-kolekcyiu-za-motivami-kartin-mariyi-primachenko/>
- Історію художниці українського наїву Поліни Райко розповіли у коміксах*. (2021, 14 липня). Укрінформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3280816-istoriu-hudoznici-ukrainskogo-naivu-polini-rajko-rozpozvili-u-komiksah.html>
- Кан, Дж. (2014, 29 жовтня). *Чи справді наївне мистецтво таке вже наївне?* (А. Цимбал, пер.). Український наїв ХХ ст. https://ukrainian-naive.com/publication/cahn_assey
- Кара-Васильєва, Т. (2012). Формування дизайну в Україні художниками авангарду. ВМ. І. Яковлева (Ред.), *Нариси з історії українського дизайну ХХ століття* (с. 111–121). Фенікс.
- Кочережко, Н. (2013). *Ярина та Софія Гоменюк*. Родовід.
- Лихач, Л., & Гончар, П. (2017). *Чисте мистецтво* [Каталог виставки]. Родовід.
- Лінія Art: мистецькі сувеніри за мотивами творчості Катерини Білокур*. (2015, 15 червня). Art Ukraine. <https://artukraine.com.ua/n/liniya-art-mistecki-suveniri-za-tvorchistyu-katerini-bilokur/>
- Ложкіна, А. (2020а). *Космос всередині*. В А. Ложкіна (Ред.), *Космос всередині. Наїв і мистецтво аутсайдерів в Україні та світі: дефініції, історичний контекст, дослідницькі кейси* [Матеріали конференції] (с. 9–27). Артбук.
- Ложкіна, А. (Ред.). (2020b). *Космос всередині. Наїв і мистецтво аутсайдерів в Україні та світі: дефініції, історичний контекст, дослідницькі кейси* [Матеріали конференції]. Артбук.
- Луценко, Є. (2023, 28 червня). *Естетична трансформація наївного мистецтва: декор і прикраси, натхнені роботами Поліни Райко*. Суспільне. <https://suspilne.media/culture/517605-estetichna-transformacia-naivnogo-mistectva-dekor-i-prikrasi-nathneni-robotami-polini-rajko/>
- Марія Примаченко: артсезон у київському ЦУМі* [Зображення]. (2024, 19 вересня). Національний Музей Декоративного Мистецтва України. <https://www.mdmu.com.ua/mariya-prymachenko-artsezon-u-kyuivskomu-czumi/>
- Мудрак, М. (2023). *Никифор* [Каталог виставки]. Родовід.
- Найден, О. (2023). *Марія Примаченко 100*. Родовід.
- Палагнюк, А. (2004). *Ганна Шабатура*. Родовід.
- Переосмислення української етніки для пакування «Канів 1971» [Зображення]. (б.д.). *Telegraf*. Взято 15 вересня 2024 з <https://telegraf.design/pereosmyslennya-ukrayinskoji-etniky-dlya-pakovannya-kaniv-1971/>
- Примари [Зображення]. (б.д.). *Головна*. Взято 15 вересня 2024 з <https://polinaraiko.com/prymary/>
- Савадов, А. (2014, 2 листопада). *Примаченко – це так само круто, як і Баскія* (Дж. Кан & Н. Маценко, інтерв'юери). Український наїв ХХ ст. https://ukrainian-naive.com/publication/arsen_savadov
- Самко, Я. (2024, 11 серпня). *«Насіння Поліни Райко» – нове втілення втраченого спадку української культури*. Art Кавун. <https://artkavun.kherson.ua/asinnya-olini-ayko--nove-vtilennya-vtrachenogo-spadku-ukrainskoi-kulturi.htm>
- Селівачов, М. (2020). Оксюморон «наївне мистецтво»: найменування, поняття та альтернативні визначення. В А. Ложкіна (Ред.), *Космос всередині. Наїв і мистецтво*

- аутсайдерів в Україні та світі: дефініції, історичний контекст, дослідницькі кейси [Матеріали конференції] (с. 31–41). Артбук.
- «Сільпо» у Херсоні оформили за мотивами живопису народної художниці Поліни Райко [Зображення]. (2021, 20 травня). Рукотвори. <https://rukotvory.com.ua/info/silpo-u-khersoni-oformyly-za-motyvyamy-zhyvoropysu-narodnoyi-hudozhnyci-poliny-rajko/>
- Сумароков, А. (2020). Херсонське наївне мистецтво як тригер культурного впливу. В А. Ложкіна (Ред.), *Космос всередині. Наїв і мистецтво аутсайдерів в Україні та світі: дефініції, історичний контекст, дослідницькі кейси* [Матеріали конференції] (с. 189–199). Артбук.
- Супермаркет «Сільпо» у стилі ар-брют відкрився у Херсоні. (2020, 15 грудня). Сільпо. <https://silpo.ua/press-center/press-releases/supermarket-silpo-u-stili-ar-bryut-vidkrivysya-u-hersoni>
- У Херсоні представили виставку коміксів про художницю Поліну Райко. (2021, 26 вересня). Укрінформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3322270-u-hersoni-predstavili-vistavku-komiksiv-pro-hudoznicu-polinu-rajko.html>
- Удріс-Бородавко, Н. (2023). *Графічний дизайн з українським обличчям*. ArtHuss.
- Філевська, Т. (2020). Вишитий авангард: експеримент у Вербівці. В А. Ложкіна (Ред.), *Космос всередині. Наїв і мистецтво аутсайдерів в Україні та світі: дефініції, історичний контекст, дослідницькі кейси* [Матеріали конференції] (с. 87–95). Артбук.
- Хустки. (б.д.). OLIZ. Взято 15 вересня 2024 з <https://oliz.com.ua/pc/hustki>
- Шестакова, О. (2021). *Авангард і модерн в українському народному мистецтві 1910–1930 років* (2-ге вид.). Саміт-книга.
- Щупак, Г., Гончар, П., & Лихач, Л. (2006). *Панас Яромоленко. Портрет мого краю*. Родовід.
- Юр, М. (2013). Роль українського образотворчого фольклору в сучасному живопису. *Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки. Мистецькі обрії*, 5(16), 117–120.
- Яковленко, К. (2023, 10 жовтня). *Творчість Поліни Райко та квіти-трансформери: якою буде айдендика України на Франкфуртському ярмарку 2023*. Суспільне. <https://suspilne.media/culture/591267-tvorcist-polini-rajko-ta-kviti-transformeri-akou-bude-ajdentika-ukraini-na-frankfurtskomu-armarku-2023/>
- Kolisnyk, O. V., & Kovalenko, M. O. (2021). Naive art: Features of creative perception. *Art and Design*, 3(15), 45–53. <https://doi.org/10.30857/2617-0272.2021.3.4>
- 91lab x Прумаченко [Зображення]. (б.д.). 91Lab. Взято 15 вересня 2024 з <https://91labknitwear.com/kapsuli/91lab-x-prumachenko-ua/>
- Prima Maria. (б.д.). *Art Nation Agency*. Взято 15 вересня 2024 з <https://www.artnation.agency/brendi/prima-maria>
- Romanenko, O. (@accentuate_jewelry). (б.д.). *Дописи* [Зображення]. Instagram. Взято 15 вересня 2024 з https://www.instagram.com/accentuate_jewelry/
- Zurich 2021: про Поліну Райко мовою коміксу [Зображення]. (2021, 24 травня). МІТЕЦ. Взято 15 вересня 2024 з <https://mitec.ua/zurich-2021-pro-polinu-rajko-movoyu-komiksu/>

References

- Avramenko, O. (2021). *Prykhodko*. Horobets [in Ukrainian].
- Baidyky. (n.d.). *Holovna* [Home] [Image]. Retrieved September 15, 2024, from <http://baidyky.com> [in Ukrainian].
- Filevska, T. (2020). Vyshytiy avanhard: eksperyment u Verbivtsi [Embroidered avant-garde: An experiment in Verbivka]. In A. Lozhkina (Ed.), *Kosmos vseredyni. Naiv i mystetstvo autsajderiv v Ukraini ta sviti: defintsii, istorychnyi kontekst, doslidnytski keisy* [Cosmos inside. Naive and the art of outsiders in Ukraine and the world: Definitions, historical context, research cases] [Conference proceedings] (pp. 87–95). Artbuk [in Ukrainian].
- Grono (@grono.shop). (n.d.). *Dopysy* [Posts] [Image]. Instagram. Retrieved September 15, 2024, from <https://www.instagram.com/grono.shop/?hl=uk> [in Ukrainian].

- Horbachov, D. (2020). Narodnyi futuryzm. Spohady doslidnyka [People's futurism. Memoirs of a researcher]. In A. Lozhkina (Ed.), *Kosmos vsередyni. Naiv i mystetstvo autsajderiv v Ukraini ta sviti: defintsii, istorychnyi kontekst, doslidnytski keisy* [Cosmos inside. Naïve and the art of outsiders in Ukraine and the world: Definitions, historical context, research cases] [Conference proceedings] (pp. 79–86). Artbuk [in Ukrainian].
- Istoriu khudozhnytsi ukrainskoho naivu Poliny Raiko rozpovily u komiksakh [The story of Ukrainian naïve artist Polina Raiko was told in comics]. (2021, July 14). Ukrinform. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3280816-istoriu-hudoznici-ukrainskogo-naivu-polini-rajko-rozpovili-u-komiksah.html> [in Ukrainian].
- Ivashchuk, M. (2024, October 1). *Brend 91 Lab vypustyv blahodiinu kolektsiiu za motyvamy kartyn Marii Prymachenko* [The 91 Lab brand released a charity collection inspired by Maria Prymachenko's paintings] [Image]. BZh. <https://bzh.life/ua/mesta-i-veshi/brend-91-lab-vipustiv-blagodijnu-kolektsiyu-za-motivami-kartin-mariyi-primachenko/> [in Ukrainian].
- Kan, J. (2014, October 29). *Chy spravdi naivne mystetstvo take vzhe naivne?* [Is naïve art really so naïve?] (A. Tsymbal, Trans.). 20th century Ukrainian naïve art. https://ukrainian-naive.com/publication/cahn_assey [in Ukrainian].
- Kara-Vasylieva, T. (2012). Formuvannia dyzainu v Ukraini khudozhnykamy avanhardu [Formation of design in Ukraine by avant-garde artists]. In M. I. Yakovlieva (Ed.), *Narysy z istorii ukrainskoho dyzainu XX stolittia* [Essays on the history of Ukrainian design of the 20th century] (pp. 111–121). Feniks [in Ukrainian].
- Khustky*. (n.d.). OLIZ. Retrieved September 15, 2024, from <https://oliz.com.ua/pc/hustki> [in Ukrainian].
- Kocherezhko, N. (2013). *Yaryna ta Sofiia Homeniuk* [Yaryna and Sofiia Homeniuk]. Rodovid [in Ukrainian].
- Kolisnyk, O. V., & Kovalenko, M. O. (2021). Naive art: Features of creative perception. *Art and Design*, 3(15), 45–53. <https://doi.org/10.30857/2617-0272.2021.3.4> [in English].
- Liniia Art: mystetski suveniry za motyvamy tvorchosti Kateryny Bilokur* [Art line: Artistic souvenirs based on the works of Kateryna Bilokur]. (2015, June 15). Art Ukraine. <https://artukraine.com.ua/n/liniya-art--mistecki-suveniri-za-tvorchystyu-katerini-bilokur/> [in Ukrainian].
- Lozhkina, A. (2020a). Kosmos vsередyni [Cosmos inside]. In A. Lozhkina (Ed.), *Kosmos vsередyni. Naiv i mystetstvo autsajderiv v Ukraini ta sviti: defintsii, istorychnyi kontekst, doslidnytski keisy* [Cosmos inside. Naïve and the art of outsiders in Ukraine and the world: Definitions, historical context, research cases] [Conference proceedings] (pp. 9–27). Artbuk [in Ukrainian].
- Lozhkina, A. (Ed.). (2020b). *Kosmos vsередyni. Naiv i mystetstvo autsajderiv v Ukraini ta sviti: defintsii, istorychnyi kontekst, doslidnytski* [Cosmos inside. Naïve and the art of outsiders in Ukraine and the world: Definitions, historical context, research cases] [Conference proceedings]. Artbuk [in Ukrainian].
- Lutsenko, Ye. (2023, June 28). *Estetychna transformatsiia naivnogo mystetstva: dekor i prykrasy, natkhneni robotamy Poliny Raiko* [Aesthetic transformation of naïve art: Decor and decorations inspired by the works of Polina Raiko]. Suspilne. <https://suspilne.media/culture/517605-estetichna-transformacia-naivnogo-mistectva-dekor-i-prikrasi-nathneni-robotami-polini-rajko/> [in Ukrainian].
- Lykhach, L., & Honchar, P. (2017). *Chyste mystetstvo* [Pure art] [Exhibition catalogue]. Rodovid [in Ukrainian].
- Mariia Prymachenko: artsezon u kyivskomu TsUMi* [Maria Prymachenko: Art season at the Kyiv TsUM] [Image]. (2024, September 19). The National Museum of Decorative Arts of Ukraine. <https://www.mdmu.com.ua/mariya-prymachenko-artsezon-u-kyivskomu-czumi/> [in Ukrainian].
- Mudrak, M. (2023). *Nykyfor* [Exhibition catalog]. Rodovid [in Ukrainian].
- Naiden, O. (2023). *Mariia Prymachenko 100*. Rodovid [in Ukrainian].
- 91labxPrymachenko* [Image]. (n.d.). 91Lab. Retrieved September 15, 2024 from <https://91labknitwear.com/kapsuli/91lab-x-prymachenko-ua/> [in Ukrainian].

- Palahniuk, A. (2004). *Hanna Shabaturo*. Rodovid [in Ukrainian].
- Pereosmyslennia ukrainskoi etnyky dlia pakovannia "Kaniv 1971" [Rethinking Ukrainian ethnicity for the packaging of "Kaniv 1971"] [Image]. (n.d.). *Telegraf*. Retrieved September 15, 2024, from <https://telegraf.design/pereosmyslennya-ukrayinskoyi-etnyky-dlya-pakovannya-kaniv-1971/> [in Ukrainian].
- Prima Maria. (n.d.). Art Nation Agency. Retrieved September 15, 2024, from <https://www.artnation.agency/brendi/prima-maria> [in Ukrainian].
- Prymary [Ghosts] [Image]. (n.d.). *Holovna* [Home]. Retrieved September 15, 2024, from <https://polinaraiko.com/prymary/> [in Ukrainian].
- Romanenko, O. [@accentuate_jewelry]. (n.d.). *Dopysy* [Posts] [Image]. Instagram. Retrieved September 15, 2024, from https://www.instagram.com/accentuate_jewelry/ [in Ukrainian].
- Samko, Ya. (2024, August 11). "Nasinnia Poliny Raiko" – nove vtilennia vtrachenoho spadku ukrainskoi kultury ["Seeds of Polina Raiko" is a new embodiment of the lost heritage of Ukrainian culture]. Art Kavun. <https://artkavun.kherson.ua/asynnya-olini-ayko---nove-vtilennya-vtrachenogo-spadku-ukrainskoi-kulturi.htm> [in Ukrainian].
- Savadov, A. (2014, November 2). *Prymachenko – tse tak samo kruto, yak i Baskiia* [Prymachenko is as cool as Baskiia] (J. Kan & N. Matsenko, Interviewers). 20th century Ukrainian naïve art. https://ukrainian-naive.com/publication/arsen_savadov [in Ukrainian].
- Selivachov, M. (2020). Oksiumoron "naïvne mystetstvo": naimenuvannia, poniattia ta alternatyvni vyznachennia [Oxymoron "naïve art": Names, concepts and alternative definitions]. In A. Lozhkina (Ed.), *Kosmos vseredyni. Naïv i mystetstvo autsajderiv v Ukraini ta sviti: defintsii, istorychnyi kontekst, doslidnytski keisy* [Cosmos inside. Naïve and the art of outsiders in Ukraine and the world: Definitions, historical context, research cases] [Conference proceedings] (pp. 31–41). Artbuk [in Ukrainian].
- Shchupak, H., Honchar, P., & Lykhach, L. (2006). *Panas Yarmolenko. Portret moho kraiu* [Panas Yarmolenko. Portrait of my land]. Rodovid [in Ukrainian].
- Shestakova, O. (2021). *Avanhard i modern v ukrainskomu narodnomu mystetstvi 1910–1930 rokiv* [Avant-garde and modernism in Ukrainian folk art of 1910–1930] (2nd ed.). Samit Book [in Ukrainian].
- "Silpo" u Khersoni oformyly za motyvamy zhyvopysu narodnoi khudozhnytsi Poliny Raiko ["Silpo" in Kherson was designed based on the painting of folk artist Polina Raiko] [Image]. (2021, May 20). Rukotvory. <https://rukotvory.com.ua/info/silpo-u-khersoni-oformyly-za-motyvamy-zhyvopysu-narodnoyi-hudozhnyci-poliny-rayko/> [in Ukrainian].
- Sumarokov, A. (2020). Khersonske naïvne mystetstvo yak tryher kulturnoho vplyvu [Kherson naïve art as a trigger of cultural influence]. In A. Lozhkina (Ed.), *Kosmos vseredyni. Naïv i mystetstvo autsajderiv v Ukraini ta sviti: defintsii, istorychnyi kontekst, doslidnytski keisy* [Cosmos inside. Naïve and the art of outsiders in Ukraine and the world: Definitions, historical context, research cases] [Conference proceedings] (pp. 189–199). Artbuk [in Ukrainian].
- Supermarket "Silpo" u styli ar-briut vidkryvsia u Khersoni ["Silpo" supermarket in the art-brut style opened in Kherson]. (2020, December 15). Silpo. <https://silpo.ua/press-center/press-releases/supermarket-silpo-u-styli-ar-bryut-vidkrivysya-u-hersoni> [in Ukrainian].
- U Khersoni predstavlyly vystavku komiksiv pro khudozhnytsiu Polinu Raiko [An exhibition of comics about the artist Polina Raiko was presented in Kherson]. (2021, September 26). Ukrinform. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3322270-u-hersoni-predstavili-vystavku-komiksiv-pro-hudoznicu-polinu-raiko.html> [in Ukrainian].
- Udris-Borodavko, N. (2023). *Hrafichnyi dyzain z ukrainskym oblychchiam* [Graphic design with a Ukrainian face]. ArtHuss [in Ukrainian].
- Yakovlenko, K. (2023, October 10). *Tvorchist Poliny Raiko ta kvity-transformery: yakoiu bude aidentyka Ukrainy na Frankfurtskomu yarmarku 2023* [Polina Raiko's art and transforming flowers: What will be the identity of Ukraine at the Frankfurt Fair 2023]. Suspilne. <https://>

suspilne.media/culture/591267-tvorcist-polini-rajko-ta-kviti-transformeri-akou-bude-ajdentika-ukraini-na-frankfurtskomu-armarku-2023/ [in Ukrainian].

Yur, M. (2013). Rol ukrainskoho obrazotvorchoho folkloru v suchasnomu zhyvopysu [The role of Ukrainian visual folklore in modern painting]. *Actual Problems of Art Practice and Art Research. Art Horizons*, 5(16), 117–120 [in Ukrainian].

Zurich 2021: pro Polinu Raiko movoiu komiksu [Zurich 2021: About Polina Raiko in the language of comics] [Image]. (2021, May 24). MITeTs. Retrieved September 15, 2024, from <https://mitec.ua/zurich-2021-pro-polinu-rajko-movoyu-komiksu/> [in Ukrainian].

Zvir viiny. Naivne mystetstvo z Ukrainy [The beast of war. Naïve art from Ukraine] [Exhibition catalogue]. (2023). Rodovid [in Ukrainian; in English; in German].